

ПЕРШИЙ ДОСЛІДНИК ПАЛЕОЛІТУ УКРАЇНИ

Ім'я Федора Камінського (1845–20.III.1891), одного з піонерів вивчення пам'яток найдавнішого минулого України, відоме нині лише фахівцям-археологам, хоч скромний педагог і бібліотекар виявив себе не тільки яскравими археологічними відкриттями, а й як сумлінний дослідник – історик і філолог, краєзнавець, талановитий музейник.

Родом він з містечка Кежан-Городок Мінської губернії. Син священика, закінчив духовне училище. Потім навчався в Переяславській духовній семінарії. Здобувши духовну освіту, вступив як вільний слухач на фізико-математичний факультет Київського університету¹. Тут у 60-х роках Ф.Камінський слухав лекції відомих учених К.Феофілактова, В.Антоновича та інших.

Закінчивши університетський курс, переїхав до Переяслава, де працював учителем географії в місцевому духовному училищі, викладав у приватному жіночому пансіоні. Саме в багатому на історичні пам'ятки переяславському краї в нього зродилося зацікавлення найдавнішим минулим України.

1870 роком датоване свідоцтво, що його видало дослідникові Московське археологічне товариство на право археологічних розкопів у Полтавській та Мінській губерніях². Ф.Камінський розкопав кілька курганів поблизу Переяслава та на околицях Кежан-Городка. Частина його археологічних знахідок збереглася й експонується нині в музеях Полтавщини. Зрозуміло, що ознайомлювальні екскурсії він проводив з участю гімназистів і семінаристів. У 1871 році в одній з київських газет з'явилося кілька статей переяславського вчителя, у яких він викрив зловживання місцевих урядовців. І це йому не минулося:

здібного педагога перемістили спочатку до Хорольського повітового училища, а згодом до Лубен, де він почав працювати вчителем педагогічного класу й бібліотекарем місцевої хлоп'ячої гімназії³, а в Лубенській дівочій гімназії викладав природознавство. При бібліотеці створив перший у місті громадський музей краєзнавчого спрямування. Минуло ще 10 років і Ф.Камінського перевели до Прилуцької гімназії, але невдовзі через хворобу (сухоти) та родинні негаразди він змушений був покинути службу. Прийнявши запрошення лубенської поміщиці К.Скаржинської, став родинним учителем у її маєтку Круглик⁴. Тут він жив до кінця своїх днів; на круглицькому кладовищі Ф.Камінського й поховано⁵.

Лубенський період життя дослідника й педагога найплідніший. З ним пов'язані передусім археологічні розвідки. 1873 року Ф.Камінський відвідав виявлене випадково за два роки перед тим місцезнаходження кісток мамута в маєтку Г.Кир'якова в с. Гінцях Лубенського повіту⁶. Оглянувши одну з ям та провівши невеликі розкопи, знайшов оброблені кремені, кілька кістяних виробів і залишки стародавніх вогнищ. Камінський виявив добре збережений культурний шар і встановив, що на місці знахідки була палеолітична стоянка⁷. Результати досліджень підкріпив геологічними розвідками, які на прохання дослідника виконав його київський учитель, відомий геолог професор К.Феофілактів⁸. Працю Ф.Камінського „Прослідки найдавнішої доби кам'яного віку по р. Сулі та її притоках” 1874 року на III археологічному з'їзді в Києві зачитав Д.Самоквасов. У пізнішій публікації⁹ наведено відомі автором дані про знахідки доби палеоліту – бронзового віку в Нижньому

Посуллі, виявлені під час геологічних та археологічних екскурсій, зокрема про палеолітичне місцезнаходження біля с. В'язівок на Лубенщині.

У травні 1876 року Ф.Камінський обстежив околиці Клепачів, уперше докладно описавши городище, розміщене за 1,5 версти на північний захід від села, кургани на його околицях, поселення в урочищі Пурпурівщина, а також місцезнаходження бивня мамута в урочищі Кулішевому поблизу Олександрівки. Біля сіл Гінців та Клепачів він дослідив три давньоруські кургани з безінвентарними похованнями¹⁰.

1881 року дослідник розкопав чотири кургани в урочищі Лиса Гора в Лубнах. Роботи було продовжено 1883 року фінансовою підтримкою і участю К.Скаржинської – члена кількох наукових товариств, засновниці відомого приватного музею в Круглику¹¹. Загалом на Лисій Горі було розкопано понад 15 курганів, у яких виявлено поховання доби міді-бронзи, скіфських часів, могилу половецького воїна¹². Частина знайдених історичних реліквій збереглася.

У травні 1882 року в складі дослідницької групи в урочищі Замок у Лубнах Ф.Камінський досліджував великий курган, де було знайдено кілька поховань – основне скіфських часів та впускне, що поєднує в своєму обряді риси кочівницької сарматської і рільничої зарубинецької культур. Тепер знахідки з цього останнього поховання широко відомі й експонуються в Полтавському краєзнавчому музеї¹³.

Результати досліджень Ф.Камінського значно збагатили уявлення про археологічні пам'ятки цієї місцевості. У 90-ті роки ХІХ століття Посулля стає одним із найбільш вивчених з погляду археології районів Лівобережжя. Матеріали досліджень Гінців було оприлюднено ще за життя вченого¹⁴. Визначне відкриття в Гінцях спростувало хибні уявлення деяких західних дослідників (Ворсо, Гревінг та ін.), що вважали територію нашої країни далекою й дуже пізно залюдненою окраїною.

З різних причин менш відомими були розкопи курганів біля Лубен. Щоправда, вже після смерті Ф.Камінського коротку звістку про них було опубліковано, а його повідомлення „Розкопи курганів (скіфського

типу) в околицях Лубен” зачитано на одному із засідань Історичного товариства Несторалітописця при Київському університеті¹⁵.

Ф.Камінський провадив не тільки археологічні, а й різноманітні краєзнавчі пошуки. Так, він опублікував у „Киевской старине” розповідь Ф.Дейкуна-Моченка про „Кобзар” 1860 року Т.Шевченка з друкованими вставками на місці цензурних втручань, вірш Олександри Псьол „До сестри”, лист Т.Шевченка до І.Мокрицького від 24 лютого 1861 року та свідоцтво, видане великому поетові 7 квітня 1860 року, на право жити в Петербурзі¹⁶, а також прокоментував ці матеріали¹⁷. Коли Ф.Камінський викладав у Лубенській гімназії, згадані документи зберігалися в тамтешній бібліотеці. Опублікував дослідник й історико-етнографічні відомості про околиці с. Єнківці¹⁸. На жаль, досі не всі його публікації в часописах віднайдено.

Ф.Камінського було обрано членом-кореспондентом Одеського товариства історії та старожитностей. Підтримував він творчі стосунки і з редакцією часопису „Киевская старина”, активно допомагав влаштовувати археологічні виставки під час VI та VIII археологічних з'їздів.

Діяльність Ф.Камінського дістала однозначну позитивну оцінку сучасників і наступників. Після його смерті „Киевская старина” опублікувала хвилюючий некролог¹⁹. Про лубенського археолога писали й відомі дослідники, доктори історичних наук П.Борисковський та І.Шовкопляс²⁰.

Через століття можна з певністю говорити про велике значення подвижницької пошукової й музейної праці Ф.Камінського. Це він уперше в Україні виявив пам'ятки життєдіяльності пізньопалеолітичної людини, був першим дослідником прадавньої минувшини Посулля, запропонував свою схему історичного розвитку регіону, досить точно інтерпретував низку пам'яток.

До відкриттів археолога належить також виявлення енеолітичного поселення на Лисій горі в Лубнах, перших пам'яток доби бронзи й скіфського періоду (поховань у курганах) на околицях Лубен, городищ біля Клепачів – в урочищах Сад (тоді Городок) та Пурпурівщина²¹.

Свої праці Ф.Камінський завжди прагнув ілюструвати, додаючи до них таблиці, малюнки. Шкода, що більшість із них загинула під час останньої війни чи через байдужість деяких музейників. Методика проведення ним археологічних робіт істотно вирізнялася на той час ретельністю й акуратністю. У цьому він ішов попереду багатьох своїх сучасників.

Згадаємо також, що Ф.Камінський допомагав у становленні таким дослідникам, як В.Ляскоронський та С.Кульжинський, ділився з ними першою інформацією про знахідки, допомагав матеріально²². Він зберіг репрезентовані нині в Державному історичному музеї Росії²³ речі з багатого поховання скіфських часів у так званому „кургані св. Афанасія” 1889 року біля Мгарського монастиря.

По праву можна вважати Ф.Камінського одним з фундаторів археологічної збірки музею Полтавського земства та його наукової бібліотеки, куди 1906 року влились подаровані К.Скаржинською колекції, документи й книжки лубенського музею²⁴.

„Невеличким струмочком”, що приносить „крихітки знання в річку великої науки”, називав себе Ф.Камінський в одному з листів до К.Скаржинської²⁵. А був це визначний археолог-дослідник. Тож хотілося б висловити надію, що в найближчому майбутньому в Лубнах буде встановлено меморіальну дошку на вшанування його пам'яті, його ім'ям названо одну з нових вулиць Лубен. Адже саме з цим містом пов'язана більша частина короткого життя Ф.Камінського.

Олександр СУПРУНЕНКО,

*директор центру пам'яткознавства
при Полтавській обласній держадміністрації*

Примітки

¹ Энциклопедический словарь (Издатели Брокгауз Ф., Ефрон И.) – Спб., 1895. – Т. XIV. – С. 205; Киевская старина. – 1891. – Т. XXXIII. – С. 313; Радянська енциклопедія історії України. – К., 1970. – Т. 2. – С. 296; Полтавщина: Енциклопедичний словник / За ред. А.Кудрицького. – К., 1992. – С. 481, 870.

² Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 222. – Оп. I. – Спр. 790. – Арк. 1.

³ Киевская старина. – 1891. – Т. XXXIII. – С. 313.

⁴ ДАПО. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 22–22 зв.

⁵ Супруненко А. Археологические исследования Ф.И.Каминского в Нижнем Посулье // 1000-летие города Лубны: Обл. научно-практическая конференция, 26-28 мая 1988 г.: Тез. докл. – Лубны, 1988. – С. 12.

⁶ Шовкопляс І. Гінцівська палеолітична стоянка: (До 100-річчя її виявлення) // УІЖ. – 1971. – № 9. – С. 122.

⁷ Борисковский П. Палеолит Украины. – М.-Л., 1953. – С. 13.

⁸ Феофилактов К. О местонахождении кремневых орудий человека вместе с костями мамонта в с. Гонцах на реке Удай Лубенского уезда Полтавской губернии // Труды III археологического съезда. – К., 1878. – Т. I. – С. 153–159.

⁹ Каминский Ф.И. Следы древнейшей эпохи каменного века по р. Суле и ее притокам // Труды археологического съезда. – С. 147–152.

¹⁰ Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею (далі – НАПКМ). – Од. зб. 03–144. – С. 1–12.

¹¹ Ванцак Б. Скаржинская: от археологии до революции // Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины: Обл. научно-практический семинар: Тез. докл. и сообщ. – Полтава, 1988. – С. 42–43.

¹² Кулатова И. Памятники археологии территории г. Лубны // 1000-летие города Лубны. – С. 7–8.

¹³ Сидоренко Г., Махно Є., Телегін Д. Довідник з археології України: Полтавська область. – К., 1982. – С. 27, 68; Махно Є. Поховання на Замковій горі в Лубнах // Експозиція по археології Полтавщини: Путеводитель. – Полтава, 1988. – С. 7.

¹⁴ Уваров А. Археология России: Каменный период. – М., 1881. – Т. I; Труды III археологического съезда.

¹⁵ Киевская старина. – 1891. – Т. XXXIII. – С. 314.

¹⁶ Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1982. – С. 363–364, 514.

¹⁷ Каминский Ф. Еще щепотка на могилу Шевченко // Киевская старина. – 1885. – № 3. – С. 519–530.

¹⁸ Каминский Ф. К материалам, сообщенным Г.Савичем о „семилетних богатырях” // Киевская старина. – 1889. – Т. XXV. – С. 632–633.

¹⁹ Ф.И.Каминский // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXIII. – С. 313–314.

²⁰ Борисковский П. Палеолит Украины. – С. 11–14; Шовкопляс І. Г. Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія. – К., 1969. – С. V.

²¹ НА ПКМ. – Од. зб. 03–144. – Арк. 2–8.

²² ДАПО. – Ф. 222. – Спр. 92. – Арк. 1.

²³ Ильинская В. Скифы Днепровского лесостепного Левобережья. – К., 1968. – С. 55.

²⁴ Рудинський М. Археологічні збірки Полтавського музею // Збірник, присвячений 35-річчю музею. – Полтава, 1928. – Т. I. – С. 29–32.

²⁵ ДАПО. – Ф. 222. – Спр. 69. – Арк. 9 зв.